

Zbigniew Nowacki

Radykalizacja postaw religijno-ideologicznych więźniów jako zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładów karnych i aresztów śledczych

Radicalization of religious and ideological attitudes of prisoners as a threat to the security of prisons and detention centers

Przedmiotem analizy uczyniono implikacje radykalizacji postaw religijno-ideologicznych więźniów w kontekście bezpieczeństwa zakładów karnych i aresztów śledczych. O zasadności rozważań skoncentrowanych na potencjalnych zagrożeniach przekonują przeobrażenia współczesnej Europy spowodowane kryzysem migracyjnym oraz implikacje zmian demograficznych (znaczny udział wyznawców islamu) aresztów śledczych i zakładów karnych Wielkiej Brytanii, Francji oraz Niemiec. Pojawiły się wyzwania zarówno natury społeczno-kulturowej oraz etnicznej, jak i etycznej. Percepcja radykalizacji postaw religijno-ideologicznych oraz przewidywanie bliskich i dalszych jej skutków kieruje uwagę na wpływ wywierany przez jednostki (fundamentalistów, radykałów) oraz grupy na osoby. Wpływ społeczny oraz manipulacja są wykorzystywane do pozyskiwania nowych wyznawców islamu w krajach Unii Europejskiej. Także wśród osób przebywających w więzieniach. Społeczny kontekst oraz okoliczności towarzyszące uwięzieniu mogą intensywnie sprzyjać działalności islamskich fundamentalistów, których misją jest pozyskiwanie nowych wyznawców. Konwersji sprzyja przyjęcie do zbiorowości oraz uznanie i akceptacja człowieka, któremu obce jest poczucie przynależności do rodzimej społeczności i którego zachowanie nie jest akceptowane w owej społeczności. Trzeba też wiedzieć, że fizyczne i społeczne aspekty pobytu w więziennej celi nieoczekiwanie sprzyjają intencjonalnym wpływom za sprawą: małej odległości w przestrzeni fizycznej (często także bliskości społecznej – uwięzienie), intensywności kontaktów i czasu oddziaływania

oraz całodobowej styczności. Należy także mieć na uwadze silną motywację i profesjonalne przygotowanie wywierających wpływ (aktywistów promujących radykalną wersję islamu) oraz uległość więźniów powodowaną przemieszczeniem pomiędzy wolnością i jej brakiem, ale także poczuciem wykluczenia i braku wsparcia bliskich.

Słowa kluczowe: radykalizacja postaw religijno-ideologicznych, konwersja, bezpieczeństwo osób w więzieniach

The study focuses on the implications of the radicalization of religious and ideological attitudes of prisoners from the perspective of security of prisons and detention centers. The rationale behind such considerations lies in the transformation of contemporary Europe caused by the migration crisis and the demographic change in detention centers and prisons in Great Britain, France and Germany (i.e. a significant share of Muslims), which has led to many socio-cultural, ethnic and ethical challenges. The radicalization of religious and ideological attitudes and their imminent and distant effects draw attention to the influence exerted by individuals (fundamentalists, radicals) and groups on individuals. Social influence and manipulation are more and more often used to convert people to Islam in the countries of European Union, also among people in prison. What is more, the social context and circumstances surrounding imprisonment may strongly favour the activities of Islamic fundamentalists whose mission is to attract new followers. Conversion is fostered by the fact of being recognized and accepted into a new community, which contrary to the prisoner's old community provides them with a new sense of belonging and acceptance of their previously unacceptable behaviour. It is also necessary to acknowledge that the physical and social aspects of remaining in a prison cell such as a small spatial distance, the intensity of contacts and 24-hour contact, favour intentional influences. One should also take into account the strong motivation and professional preparation of those exerting influence (activists promoting a radical version of Islam) and the submission of prisoners caused by the shift between freedom and imprisonment accompanied by the feeling of exclusion and lack of support from relatives.

Key words: radicalization of religious and ideological attitudes, conversion, people's safety in prisons

Wprowadzenie

Położenie geopolityczne Polski sprawia, że przeobrażenia współczesnej Europy odnoszą się do krajowych realiów. Tym bardziej, jeśli procesy zmieniające ową rzeczywistość przebiegają w krajach Unii Europejskiej. Natomiast nie ulega wątpliwości, iż geopolityka współczesnej Europy pozostaje w związku z kryzysem migracyjnym. Impas sprawił, że z pełną ostrością pojawiły się wyzwania zarówno natury etnicznej i społeczno-kulturowej, jak i etycznej. Po części za sprawą obecności społeczności muzułmanów – pod koniec drugiej dekady dwudziestego pierwszego wieku w Europie przebywało już ponad 16 mln muzułmanów i liczebność tej społeczności wykazuje tendencję wzrostową. Jednak nie same rozmiary tej społeczności sprawiają, że kwestia islamu zajmuje eksponowane miejsce w rozważaniach dotyczących współczesnej Europy. Jak podaje Samir Khalil Samir SJ: „od lat sześćdziesiątych ubiegłego stulecia islam ulega coraz większej radykalizacji”. I dalej wskazuje, „iż fundamentalny błąd Europejczyków sprowadza się do postrzegania islamu przez pryzmat własnej religii chrześcijańskiej. Co sprawia, że nie dostrzegają, że jest to zupełnie inna religia. Totalna, obejmująca nie tylko życie duchowe i intelektualne, ale także to rodzinne, ekonomiczne oraz polityczne i wojskowe”¹. Religia znacząco ograniczająca swoim wyznawcom możliwości wyboru zachowania.

Powyższa konstatacja zdaje się mieć istotne znaczenie dla problematyki opracowania. Należy oczekiwać, iż zmiany demograficzne w wolnych społeczeństwach Unii Europejskiej mogą pozostawać w związku ze zmianami demograficznymi w aresztach śledczych i zakładach karnych tychże krajów. Naturalnie, siła tych związków może być mocno zróżnicowana oraz uwarunkowana wieloma zmiennymi, jak choćby udziałem procentowym imigrantów w populacji poszczególnych krajów.

Upřednie spostrzeżenia oraz uwagi zdają się sugerować, że zagadnienie radykalizacji postaw religijno-ideologicznych jako zagrożenia dla bezpieczeństwa zakładów karnych i aresztów śledczych może najpełniej ujawnić analiza przeprowadzona w oparciu o postawy religijno-ideologiczne oraz zachowanie imigrantów z krajów muzułmańskich. Islam, jak już zaznaczono, reguluje wiele aspektów funkcjonowania wyznawców. Najpełniej, bowiem uwzględnia rozmiary teje społeczności we współczesnej

¹ <http://www.idziemy.pl/spoleczenstwo/radykalizacja-islam-u-w-europie> [dostęp: 18.06.2023].

Europie. Powyższe uwagi nie ujmują znaczenia innych postaw religijnych oraz ideologicznych dla bezpieczeństwa więzień. Argumentem przekonującym o słuszności rozważań w oparciu o zachowanie imigrantów muzułmańskich jest także naruszanie na niespotykaną do tej pory skalę granicy Polsko-Białoruskiej przez imigrantów z Azji oraz Afryki Północnej w 2021 roku, co może pozostawać w związku ze wzrostem liczby obcokrajowców w polskich zakładach karnych. Celem opracowania jest rozpoznanie ryzyka radykalizacji postaw religijno-ideologicznych osób pozbawionych wolności. Natomiast nie jest celem kompleksowa analiza funkcjonowania społeczności muzułmańskiej we współczesnej Europie.

Kluczowym zagadnieniem jest zatem radykalizacja. Wydaje się, że sposób rozumienia tegoż terminu przez Centrum Prewencji Terrorystycznej ABW dobrze oddaje istotę zagadnienia: „radykalizacja jest procesem, w którym osoba lub grupa, pod wpływem różnych czynników, przybiera coraz bardziej skrajne poglądy i zaczyna akceptować wykorzystanie przemocy w celu realizacji swoich zamiarów lub zaimplementowania swoich przekonań”². Z informacji podawanej przez ABW wynika również, że skutkiem owego procesu może być ukształtowanie poglądu, że nie ma innego sposobu realizacji przedsięwzięć niż terroryzm. Niezależnie od motywacji (religijnej, ideologicznej, politycznej) działania zradykalizowanych osób mają wspólną cechę, tj.: dążenie do bezprawnego użycia siły w celu zastraszenia lub zmuszenia osób lub grupy osób (nie wykluczając państw) do pożądanego działania (reakcji)³.

Sposób pojmowania radykalizacji oraz jej implikacje zdają się kierować uwagę na wpływ wywierany przez osoby (fundamentalistów oraz radykałów) na jednostki oraz społeczności. Jak się wydaje, wpływ społeczny jest zjawiskiem uwikłanym (i powszechnie wykorzystywanym) w proces radykalizacji, dlatego zagadnienie wywierania wpływu na ludzi (oraz ulegania innym) stanowi punkt wyjścia rozważań.

² <https://tpcoe.gov.pl/cpt/materialy/1799,Informacje-dot-procesu-radykalizacji.htmlabw> [dostęp: 12.12.2021].

³ <https://tpcoe.gov.pl/cpt/materialy/1799,Informacje-dot-procesu-radykalizacji.htmlabw> [dostęp: 12.12.2021].

Więzienna izolacja jako uwarunkowanie sprzyjające intencjonalnemu wpływowi na osobę pozbawioną wolności

Przedmiotowa analiza radykalizacji postaw więźniów zyskuje na wartości, jeśli uwzględni się wpływ kontekstu samej izolacji więziennej (szeroko rozumianej) na zachowanie człowieka. Izolacji jako podłoża relacji osób pozbawionych wolności. Aby przybliżyć złożoność społecznego kontekstu sytuacyjnego osoby pozbawionej wolności, konieczne należy uwzględnić prawidłowości wpływu społecznego. Na potrzeby opracowania warto przytoczyć definicję zaproponowaną przez Bibba Latane, zgodnie z którą: „wpływ społeczny to jakakolwiek zmiana wywołana rzeczywistą bądź wyobrażoną obecnością innych ludzi⁴. Według B. Latané i jego współpracowników, „niezależnie od mechanizmu, wpływ społeczny można charakteryzować liczbowo. Wpływ grupy na pojedynczego człowieka (W) można wyrazić jako funkcję iloczynu siły z jaką grupa przekonuje tę osobę(S); bliskości wobec osoby (i); liczby osób, które wywierają wpływ(N) i zapisać w następujący sposób:

$$W = f(S, i, N)^{5}.$$

Siła przekonywania jest pojmowana jako wynik oddziaływania ogółu zmiennych (stałych i sytuacyjnych) pozostających w związku z szeroko rozumianą perswazją. Bliskość to rodzaj relacji w przestrzeni społecznej pomiędzy człowiekiem (lub ludźmi) wywierającym wpływ a jednostką poddawaną wpływowi i sprowadza się do intensywności kontaktu. Owa odległość w przestrzeni społecznej nie jest łatwa do wyrażenia. Dlatego twierdzenie dotyczące zależności pomiędzy wpływem a odległością w przestrzeni społecznej weryfikuje się odległością w przestrzeni fizycznej. Siła wpływu wzrasta jako funkcja potęgowa liczby osób wywierających wpływ⁶.

Podniesienie kwestii wpływu społecznego jednoznacznie ujawnia, że sama izolacja więzienna w swej istocie może sprzyjać osobom świadomie usiłującym dokonywać zmiany w obrębie przekonań oraz zachowania więźniów. Izolacja może też wzmacniać podatność więźniów na wpływ innych osób. Natomiast przebywanie osób podatnych na wpływ społeczny

⁴ Podaję za: J. Grzelak, A. Nowak, *Wpływ społeczny*, [w:] J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki, tom 3*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002, s. 187.

⁵ Podaję za: J. Ł. Grzelak, A. Nowak, 2002, s.194.

⁶ Podaję za: J. Ł. Grzelak, A. Nowak, 2002, s.194–195.

w warunkach sprzyjających zmianom postaw (współistnienie dwu zmiennych) to konfiguracja realnie sprzyjająca manipulowaniu człowiekiem. Zwłaszcza jeśli manipulujący jest silnie zmotywowany (o czym w dalszej części opracowania). Ową izolację charakteryzuje niewielka odległość w przestrzeni fizycznej (jakże często także społecznej) oraz znacząca częstość kontaktów w obrębie więziennej celi. Osoby pozbawione wolności przebywają w celach mieszkalnych, których skład jest względnie stały. A zatem nie łatwo jest wyobcować się ze zbiorowości więziennej ani pierwszoplanowego środowiska – więziennej celi. Dystansowanie się od współosadzonych jest kontrowersyjne i zazwyczaj pozostaje w związku ze społecznym funkcjonowaniem więźnia. Natomiast drastyczne ograniczenie kontaktów, o ile w ogóle możliwe, ma negatywne konsekwencje (bliskie i te dalsze). Pobyt w tej samej celi każe też uwzględnić ważną właściwość owej relacji: kontakt „twarzą w twarz”. Dla podejmowanej problematyki kluczowy jest także czas pobytu w narzuconym składzie osobowym celi (w przypadku braku zatrudnienia to niemal cała doba). Zgodnie z definicją wpływu społecznego, wpływać na osadzonego mogą nie tylko rzeczywiście występujące czynniki i osoby. Oddziaływać może także wyobrażenie o ich istnieniu. Unaocznione pobudzają wyobraźnię i w konsekwencji uświadamiają potencjalne zagrożenia. Zagrożenia, które mogą pozostawać w związku z poczuciem osobistego bezpieczeństwa. Swoiste pozostawanie w zależności od innych, a przynajmniej konieczność uwzględnienia potencjalnej zależności, zdaje się uzasadniać wpływ wyobraźni na zachowanie. Swojego jestestwa oraz realiów otaczającej rzeczywistości raczej nie da się wyprzeć ze świadomości. Natomiast jednym z wyznaczników jednostek penitencjarnych jest znaczące nagromadzenie osób pozbawionych wolności. W takich okolicznościach trudno cokolwiek ukryć – aktualne kontakty (także z funkcjonariuszami) czy „osobiste osiągnięcia” w przeszłości (jak choćby charakteru przestępstwa oraz „prowadzenia się” na wolności). Fakty z aktualnego bytu osadzonego (jeśli mają znaczenie dla zbiorowości więziennej) błyskawicznie docierają do ogółu osadzonych (za sprawą nieformalnego obiegu informacji). Więźniowie powodowani troską o własne bezpieczeństwo aktywnie poszukują informacji. To zapobiegawcze działanie jest nieodzowne do zapewnienia sobie względnego bezpieczeństwa (choć go nie gwarantuje). Podkreśla znaczenie informacji jako takiej – i zazwyczaj nie jest przejawem próżności (choć i tak może stać się). Scharakteryzowany kontekst sytuacyjny uwięzienia zdaje się sprzyjać osobom, które chcą wywierać

wpływ na innych. Wywierający wpływ ma wiele czasu, aby oddziaływać na (często skrupulatnie wyszukanego) osadzonego. Jakikolwiek oszacowania znaczenia częstości kontaktu, jakim dysponuje manipulant, nie oddają w pełni jego istoty. Natomiast częstotliwość kontaktu dla osoby lub grupy usiłującej wpływać na osobę ma kluczowe znaczenie.

Przekonuje o tym strategia sekt religijnych, która przede wszystkim sprowadza się do objęcia kontrolą zachowania osób poddawanych manipulacji w możliwie długim przedziale czasu⁷. Na podobieństwa procedur aktywistów islamskich do działalności sekt religijnych wskazuje także Janusz Balicki⁸. Tak oto w sposób zupełnie niezastuszony i niezamierzony „więzienny manipulant” zyskuje potężne „narzędzie” do wywierania wpływu (czas) na osobę. Narzędzie, którym może posługiwać się w sposób niemal nieograniczony. Manipulantowi sprzyja także więzienna przestrzeń (także kluczowa dla oddziaływania). Współczesne więzienne cele nie są dużymi pomieszczeniami. Skutkiem tego perswazyjny przekaz mentora dociera także do innych więźniów. Oznacza to, iż osadzeni niebędący adresatami komunikatów perswazyjnych mentora także mogą ulegać jego wpływowi. Konkludując, należy uwzględnić możliwość występowania silnego wpływu społecznego wśród osób pozbawionych wolności. Wpływu uwikłanego w wiele procesów współkształtujących relacje międzyludzkie, który jest sprzeczny z istotą oddziaływań wychowawczych oraz nie sprzyja bezpieczeństwu osób przebywających na terenie zakładów karnych.

Ustalono że wpływ człowieka na drugiego człowieka najczęściej bywa intencjonalny⁹. Wykazano także, że może być on również niezamierzony¹⁰ a nawet wręcz niepożądany¹¹. Liczne eksperymenty, jak choćby te przeprowadzone przez S. Milgrama¹² oraz P.G. Zimbardo¹³, wzbogaciły wiedzę o ludzkiej uległości. Dowiedziono że ulegamy innym w stopniu znacznie

⁷ Zob. A. Zwoliński, *Anatomia sekty*, POLWEN Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2004.

⁸ J. Balicki, *Radykalizacja muzułmanów w Europie – przypadek Wielkiej Brytanii*, [w:] J. Balicki, W. Necel (red.), *Kryzys migracyjny w Europie. Wyzwania etyczne, społeczno-kulturowe i etniczne*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2017, s. 123.

⁹ Zob. M. Kamińska-Feldman, *Indoktrynacja jako technika zmiany osobowości*, „Problemy” 1980, 420, s. 23–33.

¹⁰ Zob. F.H. Allport, *Social Psychology*, Boston 1924, Houghton-Mifflin.

¹¹ Zob. R. B. Cialdini, *Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2001.

¹² S. Milgram, *Behavioural study of obedience*, „Journal of Abnormal and Social Psychology” 1963, 67, 371–378.

¹³ P.G. Zimbardo, *On the ethics of intervention in human psychological research: with special reference to the Stanford prison experiment*, *Cognition* 1973, 2, 243–256.

większym niż pierwotnie zakładano. Udowodniono także występowanie związku pomiędzy wzbudzonymi emocjami a uległością wobec innych¹⁴.

Natomiast badanie wpływu społecznego w grupie skazanych dorosłych nieuczestniczących w podkulturze gryperskiej przebywających kolejny raz w warunkach izolacji więziennej ujawniło, że wraz ze wzrostem czasu pobytu w izolacji więziennej zmniejsza się uległość powodowana „Regułą Zaangażowania i Konsekwencji” wobec grupy własnej ($\chi^2=6,45$; $D=-0,137$). Rezultat może wskazywać, że zachowaniami tych skazanych rządzi zasada maksymalizacji własnego interesu¹⁵. Powyższe ustalenia mogą okazać się przydatne do analizy konwersji na islam osób pozbawionych wolności. Wszak do czasu konwersji więźnia na islam muzułmanie są dla niego grupą obcą, zaś ujawnienie znaczenia zasady maksymalizacji własnego interesu jako tej decydującej o zachowaniu więźnia zdaje się ujawniać motywacje „więziennych” konwertytów (osobiste korzyści). O powszechności i znaczeniu zasady maksymalizacji własnego interesu dla zachowania człowieka przekonuje także Robert Cialdini¹⁶.

Charakterystyka izolacji więziennej w kontekście radykalizacji zachowania i postaw zyskuje na wartości jeśli uwzględnia zjawisko manipulacji. Jak podaje Michał Szulczewski: „manipulacja to poczynania skryte, zakulisowe, podstępne, kręactwo, wykorzystywanie czyjejś niewiedzy lub naiwności, chytre rozgrywanie istoty sprawy ukrytej za parawanem pozorów z zamiarem wyciągnięcia dla siebie maksymalnej korzyści cudzym kosztem”¹⁷. Podjęcie kwestii manipulacji uzasadnia nadmierna uległość niektórych więźniów, co może skłaniać innych do wykorzystania tej słabości. Wyniki badań ujawniły, że nie mniej niż 80% skazanych mężczyzn nieuczestniczących w podkulturze gryperskiej wykazuje przynajmniej umiarkowaną podatność na „Manipulacje Skoncentrowane na Deprecjacji Innych” oraz „Manipulacje Odwołujące się do Konformizmu”. Ustalono również, że wraz z czasem pobytu w izolacji więziennej wzrasta podatność na „Manipulacje Skoncentrowane na Deprecjacji Innych” skazanych po raz pierwszy, a zmniejsza się podatność na „Manipulacje Odwołujące się do Konformizmu” skazanych po raz kolejny¹⁸.

¹⁴ D. Doliński, *Psychologia wpływu społecznego*, Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum, Wrocław 2000, s. 97–107.

¹⁵ Z. Nowacki, *Wywieranie wpływu społecznego w warunkach izolacji więziennej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010, s. 86–89.

¹⁶ Zob. R.B. Cialdini, *Wywieranie...*, s. 13.

¹⁷ M. Szulczewski, *Informacja i współdziałanie*, Książka i Wiedza, Warszawa 1982, s. 45.

¹⁸ Z. Nowacki, *Czas izolacji więziennej a podatność skazanych na manipulacje skoncentrowane na deprecjacji innych oraz odwołujące się do konformizmu*, Resocjalizacja Polska 2014, nr 8, s. 198–199.

Powyższe ustalenia badawcze umożliwiają szersze postrzeganie zjawiska wpływu społecznego w więziennej zbiorowości. Ów wpływ oraz społeczny kontekst uwięzienia i aspekty bytowania w więziennej celi mogą sprzyjać radykalizacji postaw religijnych osób pozbawionych wolności.

Przekonania oraz ustosunkowania osób pozbawionych wolności a ich zachowanie

Zasygnalizowana w podtytule potencjalność braku związku pomiędzy przekonaniami osób pozbawionych wolności a ich zachowaniem może mieć znaczenie dla podejmowanej problematyki. Wydaje się bowiem, że nie zawsze ustosunkowania (przekonania) osadzonych pozostają w związku z ich zachowaniem. Można także oczekiwać, że ów brak związku niekoniecznie musi być powodowany moralnością tych osób – i bynajmniej nie dotyczy tylko osadzonych. Natomiast trzeba wiedzieć, że konstytutywną cechą izolacji więziennej jest utrudniony dostęp do wielu wartości cenionych oraz liczne ograniczenia. Zagadnie to jest dokładnie opisane w literaturze przedmiotu¹⁹, a zatem ze względu na rozmiary opracowania nie będzie poddawane analizie. Natomiast ważne są implikacje deprivacji potrzeb, a zwłaszcza potrzeba bezpieczeństwa²⁰. Godne podkreślenia jest również to, że więzienna izolacja nie jest naturalnym, normalnym środowiskiem życia człowieka. A skoro nim nie jest, to wydaje się, że mogą pojawić się zachowania odbiegające od tych normalnych (np. będące wyrazem dążenia do zaspokajania nietypowych potrzeb, o czym w dalszej części opracowania). W tym miejscu warto zaznaczyć, że ludzie cieszący się z dobrodziejstwa wolności raczej nie zmieniają z dnia na dzień wyznawanej religii. Nie czynią też tego powodowani niskimi pobudkami. Natomiast istnieje uzasadnione podejrzenie, że niektórzy więźniowie deklarują wyznawanie islamu z prozaicznych powodów.

Zgodnie z Ustawą Zasadniczą RP: „każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii”²¹. „Wolność religii obejmuje wolność wyznawania

¹⁹ Zob. M. Szaszkievicz, *Tajemnice gypserki*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 1997.

²⁰ Zob. Z. Nowacki, *Sense of security among inmates in polish prisoners and detention facilities*, Journal of Security and Sustainability Issues 2021, volume 11.

²¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1997 nr 78, poz.483, art.53 pkt 1.

lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie (..)''²². A zatem także osoby pozbawione wolności mają prawo do wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru. Co zresztą czynią. Owo wyznawanie lub przyjmowanie ma różne oblicze. Niemniej jednak oświadczenie więźnia, że jest wyznawcą islamu ma moc sprawczą. Powoduje między innymi, że Służba Więzienna powinna zapewnić osadzonemu posiłki z uwzględnieniem wymogów religijnych i kulturowych²³.

Niewywiązanie się Służby Więziennej z obowiązku zapewniania odpowiednich posiłków może mieć poważne konsekwencje. Przykładem jest orzeczenie „Sądu Apelacyjnego w Szczecinie, który przyznał 10 tys. zł zadośćuczynienia więźniowi, który wytoczył proces zakładowi karnemu za to, że nie otrzymywał wegańskich posiłków’’²⁴.

Trzeba jednak zauważyć, że deklaracje ludzi nie zawsze pozostają w związku z ich faktycznymi postawami. Osoby pozbawione wolności nie są pod tym względem wyjątkowe. Istnieją przypadki mogące wskazywać, że deklaracja niektórych osadzonych w kwestii wyznawanej religii może być powodowana chęcią poprawienia sobie warunków bytowych (zapewnienia sobie lepszego wyżywienia) i z wyznawaną religią niewiele ma wspólnego. Osoby przebywające w polskich więzieniach uczą się od więźniów przebywających w zakładach karnych innych państw Europy sposobów wykorzystywania „kruczków prawnych’’ do realizacji własnych potrzeb²⁵.

Powyższe stwierdzenie bynajmniej nie jest bezpodstawne. Osadzeni wykazują znaczną gotowość do wykorzystywania systemowych „bolączek’’. Jako przykład mogą posłużyć zachowania osób pozbawionych wolności jako reakcja na umieszczenie ich w celi z osobami palącymi²⁶. Innym przykładem są reakcje więźniów w przypadku osadzenia ich w „przebudnionych’’ celach (kiedy powierzchnia przypadająca na osadzonego

²² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1997 nr 78, poz.483, art.53 pkt 2.

²³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. 2023, poz. 127, art. 109 §1 i 2.

²⁴ <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1716430,1,polskie-wiezienia-beda-zapewniac-weganskie-posilki-zaskakujacy-wyrok-sadu.read> [dostęp: 18.06.2023 r.].

²⁵ <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1717522,1,w-polskich-wiezieniach-nie-oplaca-sie-byc-chrzescijaninem.read> [dostęp: 18.06.2023 r.].

²⁶ <https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/orzeczenia-sadow/i-aca-86-09-wyrok-sadu-apelacyjnego-w-gdansk-521408383> [dostęp:19.12.2021 r.].

jest mniejsza niż 3 metry kwadratowe)²⁷. Jeszcze innym postępowanie skazanych w sytuacji niezapewnienia im posiłków wegańskich²⁸.

Przypadki wykorzystywania przez więźniów przedmiotowych deklaracji w celu osiągnięcia określonych korzyści były wielokrotnie odnotowane w polskich jednostkach penitencjarnych. Niejednokrotnie obserwowano, że zadeklarowane przypadki wyznawania religii muzułmańskiej niewiele miały wspólnego z rzeczywistością wyznawaną wiarą: więźniowie niespecjalnie angażują się w modlitwy i rytuały religijne, a jedynie korzystają z przywilejów żywieniowych²⁹.

Natomiast nie ulega wątpliwości, że autodeklaracja wiary, choć niewątpliwie kluczowa, nie jest jedynym wskaźnikiem religijności. Nawet ogólne przedstawienie religijności człowieka opiera się także na innych ważnych wskaźnikach, jak choćby: poczuciu związku z parafią, a także instytucjonalnych i indywidualnych wymiarach religijności (częstość wypełniania wybranych praktyk)³⁰. Władysław Haim, dostrzegając użyteczność wglądu w religijność poprzez pryzmat jej wymiarów, wskazuje możliwość dostrzegania niekonsekwencji w zachowaniu wiernego, ale także możliwość badania religijności (jako całości i jej aspektów) oraz, co wydaje się istotne, ów wgląd może zostać spożytkowany do organizacji sposobu zaangażowania religijnego³¹.

Nastawienie polskiego społeczeństwa wobec imigrantów a przekonania osób przebywających w izolacji więziennej

Pogłębiona analiza ustosunkowania współczesnego polskiego społeczeństwa wobec imigrantów, uchodźców oraz islamu wykracza poza ramy niniejszego opracowania. Z konieczności zatem, a nie z wyboru,

²⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. 2023, poz. 127, art. 110 §2, 2a, 2b, 2c, 2d, 2e.

²⁸ <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1717522,1,w-polskich-wiezieniach-nie-oplacasie-byc-chrzescijaninem.read> [dostęp: 18.06.2023 r.].

²⁹ <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1717522,1,w-polskich-wiezieniach-nie-oplacasie-byc-chrzescijaninem.read> [dostęp: 18.06.2023 r.].

³⁰ https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5500/8/1/1/zycie_religijne_w_polisce_wyniki_badiani_spojnosci_spolecznej_2018.pdf [dostęp: 18.06.2023 r.]

³¹ W. Haim, *(Wielo)wymiarowość religijności*, [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Psychologica/Studia_Psychologica-r2012-t-n12_\(2\)/Studia_Psychologica-r2012-t-n12_\(2\)-s55-94/Studia_Psychologica-r2012-t-n12_\(2\)-s55-94.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Psychologica/Studia_Psychologica-r2012-t-n12_(2)/Studia_Psychologica-r2012-t-n12_(2)-s55-94/Studia_Psychologica-r2012-t-n12_(2)-s55-94.pdf) [dostęp: 07.12.2021 r.].

zostaną podjęte tylko kwestie najistotniejsze. Natomiast są to zagadnienia istotne, o ile nie kluczowe, dla podejmowanej problematyki. Należy bowiem spodziewać się, że nastawienia i postawy polskiego społeczeństwa w przedmiotowej kwestii mogą pozostawać w związku z nastawieniami i postawami więźniów przebywających w polskich aresztach śledczych i zakładach karnych – w większości Polaków.

Jak pisze Dorota Czakon-Tralski oraz Bogdan Pliszka: „islam w Polsce nie jest popularną religią. Dodatkowo od pewnego czasu negatywnie kojarzy się z terroryzmem”³². Z tego też powodu pojawiają się uprzedzenia i wątpliwości oraz pytania dotyczące wyznawców tej religii (w tym ich liczebności). Ponieważ Narodowy Spis Powszechny z 2011 roku³³ nie ujawnił precyzyjnych danych ilościowych dotyczących wyznawców islamu w Polsce, zachodzi konieczność posiłkowania się na danymi szacunkowymi. Konieczność opierania się na danych szacunkowych uzasadnia także postawa samych konwertytów – niektórzy powodowani obawami przyjmują potajemną formę (lub czasowo potajemną) wyznawania islamu. Według Marii Treleckiej w Polsce przebywa około 30 tys. wyznawców tej religii, z czego 1/3 mieszka w Warszawie³⁴. Natomiast Conrad Hackett podaje, że liczba muzułmanów w Polsce stanowi mniej niż 0,1 % populacji³⁵. Tę zróżnicowaną pod wieloma względami społeczność stanowią muzułmanie od stuleci zamieszkałe w Polsce oraz w znacznej mierze imigranci. Jednak największą część stanowią konwertyci, a zwłaszcza konwertytki³⁶.

Jest to istotna przesłanka do skupiania uwagi na konwertytach. Wszak osoby pozbawione wolności deklarujące wyznawanie islamu należy postrzegać jako konwertytów. Czy jednak w pełni tego słowa znaczeniu? Jakie motywy skłoniły osadzonych do zmiany wyznania? Jak przedstawiają się wskaźniki religijności „więziennych” konwertytów? Wydaje się, że odpowiedzi na te pytania mogą pozostawać w związku potencjalną radykalizacją postaw ideologiczno-religijnych osób pozbawionych wolności.

³² D. Czakon-Tralski, B. Pliszka, *Życie po konwersji. Przykład polskich muzułmanek*, [w:] I. Borowik, S. Grotowska, P. Stawiński (red.), *Religia wobec wyznań współczesności z perspektywy nauk społecznych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2018, s. 47.

³³ Dane zebrane w trakcie Narodowego Spisu Powszechnego przeprowadzonego w 2021 roku z przyczyn obiektywnie uzasadnionych nie zostały jeszcze opublikowane.

³⁴ M. Trelecka, *Muzułmanin w Warszawie*, <https://polskatimes.pl/muzulmanin-w-warszawie/ar/242373> [dostęp: 19.11.2021 r.].

³⁵ C. Hackett, *5 facts about the Muslim population in Europe*, 2016, <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/11/29/5-facts-about-the-muslim-population-in-europe/> [dostęp: 18.06.2023 r.].

³⁶ D. Czakon-Tralski, B. Pliszka, *Życie...*, s. 38.

Wiek osób przebywających w zakładach karnych i aresztach śledczych sprawia, że mają one już w znacznej mierze ukształtowany system postaw wobec otaczającego świata. W tym postawy wobec religii, zarówno własnej, jak i wyznawanej przez innych. W czasie izolacji więźniowie mogą ulegać innym osadzonym oraz, jak się wydaje, w mniejszym stopniu (ze względu na częstość kontaktów oraz odległość w przestrzeni fizycznej) osobom z którymi pozostają w ograniczonym kontakcie. Kwestię ulegania innym poruszono w trakcie analizy zjawiska wpływu społecznego. Reguły tegoż wpływu uwzględniają także znaczenie innych czynników, jak choćby wolnego społeczeństwa. Osoby posiadające autorytet mogą za pośrednictwem mediów wpływać na postrzeganie przez więźniów społecznej rzeczywistości, a zatem wpływać na ich zachowanie, być może nawet postawy. Nie można też pominąć znaczenia wypowiedzi polityków, informacji rozpowszechnianych przez media oraz wyników sondaży opinii publicznej. Ocena owego wpływu jest złożona i skomplikowana. W tym miejscu warto jednak zauważyć, że izolacja więzienna utrudnia zweryfikowanie wiarygodności napływających komunikatów.

Natomiast dostrzega się, że po roku 2015 problematyka imigrantów, a w szczególności muzułmanów, zdaje się zajmować poczesne miejsce wśród informacji przekazywanych przez media. Po części za sprawą kryzysu na granicy z Białorusią kwestia imigrantów dominowała w medialnych przekazach. Emisje medialne ukazujące zachowanie imigrantów w kraju, w którym znaleźli się nielegalnie, mogą znacząco obciążać ich wizerunek³⁷.

Jest dość prawdopodobne, że informacje przekazywane przez media mogą wpływać na ustosunkowania i zachowanie osób pozbawionych wolności. Między innymi z powodu częstości przekazywanych informacji. Trzeba wiedzieć, że w więziennej celi, w odróżnieniu od mieszkania, czas oglądania programów telewizyjnych ogranicza jedynie czasookres dopływu energii elektrycznej (zgodnie z porządkiem wewnętrznym).

Etapowa konkluzja wskazuje na mnogość czynników mogących pozostawać w związku z postawami oraz zachowaniem osób pozbawionych wolności.

³⁷ <https://www.tvp.info/57118845/agresywni-migranci-w-wedrzynie-w-woj-lubuskim-migranci-niszczą-ogrodzenie-chca-uciec> [dostęp: 18.06.2023 r.].

Wieloaspektowy charakter konwersji na islam. Próba wglądu w problematykę konwersji na islam w odniesieniu do osób odbywających karę pozbawienia wolności

Pojęcie konwersji, podobnie jak wiele innych pojęć w naukach społecznych, niełatwo podaje się definiowaniu. Zdaniem Elżbiety Hałas: „konsensus socjologów właściwie kończy się na stwierdzeniu, że konwersja to radykalna zmiana”³⁸. Jeśli radykalna, to zdaje się generować pytanie o przesłanki, które mogą do niej skłaniać? Jak podaje Dorota Czakon-Tralski oraz Bogdan Pliszka, w tej kwestii również zaznacza się wyraźna rozbieżność stanowisk badaczy³⁹. Dostrzega się ewentualność własnowolnej decyzji inspirowanej choćby poszukiwaniem sensu życia lub potrzebą zmiany. Jednak część badaczy akcentuje rolę manipulacji oraz perswazji, które są wykorzystywane przez osoby (grupy religijne, sekty) pozyskujące nowych członków. Podmiot oddziaływań jest podawany różnym formom manipulowania jego świadomości („zabiegiem prania mózgu”)⁴⁰. Kwestię intencjonalnego wykorzystania manipulacji oraz religii w procesie rekrutacji młodych wyznawców podnosi także Janusz Balicki⁴¹. Ponieważ nie można wykluczyć obecności w więzieniach jednostek specjalizujących się w wychwytywaniu kandydatów do konwersji, warto przytoczyć słowa Janusza Daneckiego: „islam od początku swojego istnienia opierał się na konwersjach”⁴². Samo dokonanie konwersji nie jest skomplikowanym procesem. W wersji skróconej należy wypowiedzieć następujące słowa: „la ilahail Allahau wa–Muhammadun-u rasuluLlahi”, co oznacza: „nie ma bóstwa oprócz Boga, a Mahomet jest wysłannikiem Boga”⁴³.

Owa łatwość stania się wyznawcą islamu, skutkująca niejednokrotnie bezrefleksyjnym zachowaniem, może mieć poważne konsekwencje⁴⁴. O czym, jak się wydaje, osoby deklarujące wyznawanie islamu mogą nie wiedzieć. Osoby pozbawione wolności prawdopodobnie nie przewidują,

³⁸ E. Hałas, *Konwersja, perspektywa socjologiczna*, Warszawa 2007, Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 57.

³⁹ Zob. D. Czakon-Tralski, B. Pliszka, *Życie...*, s. 39–42.

⁴⁰ D. Czakon-Tralski, B. Pliszka, *Życie...*, s. 40–41.

⁴¹ J. Balicki, *Obrona „Chrześcijańskiej Europy” przed „Inwazją Islamu”? Populistyczny dyskurs polityczno-religijny w Polsce w kontekście kryzysu migracyjnego w UE*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2021, s. 119–120.

⁴² J. Danecki, *Podstawowe wiadomości o islamie*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2002, s. 27.

⁴³ J. Danecki, *Podstawowe...*, s. 130–131.

⁴⁴ D. Khan, *17-year old Talha Asmal is thought to be Britain youngest suicide bomber*, <https://www.youtube.com/watch?v=2tbUM5N6KiM> [dostęp: 01.07.2018 r.].

tym samym nie uwzględniają konsekwencji swoich decyzji. Te bliskie są dla nich atrakcyjne. Te dalekie mogą okazać się katastrofalne.

Powyższe stwierdzenie nie jest bezpodstawne. Pewien niepokój wzbudza już sam sposób pozyskiwania nowych wyznawców islamu. Jest to przemyślana strategia. Na różnych etapach pozyskiwania wyznawców angażowani są ludzie o określonych predyspozycjach. W działalność uwikłani są dobrze wykształceni wyznawcy islamu (także pracownicy naukowci). W proceder angażowane są także muzułmanki. Ważną misję spełniają również konwertyci z krajów Europy. Osoby wpływające na potencjalnych wyznawców islamu przekonują o pozytywnych aspektach wyznawania islamu, argumentując między innymi, iż wszystko co osiągnęli, zawdzięczają wyznawanej religii. Rozmyślnie nie podnosząc kwestii konsekwencji, jakie może ponieść konwertyta w sytuacji odejścia od wiary. Natomiast konsekwencje mogą być dotkliwe dla osoby dopuszczającej się apostazji. Wynika to z obowiązku muzułmanów ukarania takiej osoby⁴⁵. W skrajnej postaci apostata może utracić życie⁴⁶. Drastyczne traktowanie osób porzucających islam jest przejawem braku tolerancji oraz „niepokojowego charakteru” tej religii⁴⁷.

Istnieje znaczne prawdopodobieństwo, że przynajmniej część więźniów deklarujących wyznawanie islamu może nie zdawać sobie sprawy z konsekwencji odejścia od wiary. Trudno bowiem wykluczyć jakiegokolwiek zagrożenie ze strony muzułmanów od lat zamieszkujących Europę. Do tej pory brak doniesień o skrajnie negatywnym zachowaniu osób, które stały się wyznawcami islamu w trakcie pobytu w polskich więzieniach. Nie należy jednak ignorować doniesień o zachowaniu wyznawców islamu w więzieniach Wielkiej Brytanii. Pamiętać też należy, że więzienie nie jest normalnym środowiskiem do egzystencji człowieka – zatem może

⁴⁵ J. Guź, *Muzułmanie i neofici muzułmańscy-zagrozenie dla Europy Zachodniej czy szansa na pokojowe współżycie? Wprowadzenie do zagadnienia*, [w:] M. Sadowski, A. Spychalska, K. Sadowa (red.), *Acta Erasmiانا VI. Ze studiów nad prawem, administracją i ekonomią*, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014, s. 249–250

⁴⁶ „Na uwagę zasługuje fakt, że w Koranie nie ma zapisu, który jednoznacznie określałby karę śmierci dla murtadda, czyli apostaty. Swoim czynem wywołuje on „tylko” Boży gniew i ściąga na siebie karę w przyszłym świecie. /.../ Ponieważ Koran odnosi się bardzo surowo do obłudników, niektórzy uczeni muzułmańscy zaliczają do tej kategorii także apostatów. Wersety koraniczne postrzegają obłudników jako zagrożenie dla wspólnoty i jeśli się odwrócą od prawdziwej wiary, należy ich złapać i zamordować (4,88-89)”, podaje za: J.D. Pol, *3 X R /religia, radykalizacja, resocjalizacja/. Aktywność pastoralna jako wsparcie oddziaływania penitencjarnego*, [w:] K. Linowski, A. Gołębiowski (red.), *Wokół problemów resocjalizacji penitencjarniej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlowej w Radomiu, Radom 2019. Zobacz też: <https://religie.wiara.pl/doc/496521.Apostazja-w-islamie> [dostęp: 17.12.2021 r.].

⁴⁷ J. Guź, *Muzułmanie...*, s. 249–250.

powodować odbiegające od normy zachowanie. Nasuwa się pytanie: czy można odrzucić nieprzewidywalność „więziennych” konwertytów, którzy mogą ujawniać zachowania typowe dla neofity, tj. przesadną gorliwość w przestrzeganiu zasad oraz ostentacyjne eksponowanie otoczeniu zachowania zgodnego z nowo przyjętą religią? Wszak to właśnie neofici, podkreślając duchowe nawrócenie, z charakterystyczną przesadą mogą postrzegać niekonsekwencję w zachowaniu więźniów deklarujących wyznawanie islamu. Na chwilę obecną trudno przewidzieć zachowanie zradykalizowanych osadzonych. Wydaje się jednak, że w przyszłości w więzieniach może pojawić się nowa „wartość”. Muzułmańscy imigranci oraz „więzienni” konwertyci – grupa nie tylko z nazwy. Grupa mająca swoją ideologię. Społeczność o niepokojującym charakterze współistnienia. Wydaje się, że „zaistnienie” w polskich jednostkach penitencjarnych muzułmanów usiłujących przekazać konwertytom radykalną wersję islamu jest tylko kwestią czasu. Więzienni konwertyci już „funkcjonują” w przestrzeni więzień. Póki co, jak się wydaje, rozproszeni i raczej skoncentrowani na zaspokajaniu prozaicznych potrzeb. Jak będą postrzegani przez muzułmańskich imigrantów? A przede wszystkim, jaki będzie ich status we wspólnocie religijnej? Jak zmieni się społeczna przestrzeń więzienia? Jak w tej przestrzeni odnajdą się uczestnicy podkultury gryp-serskiej? Nasuwa się wiele pytań.

Natomiast ze znacznym prawdopodobieństwem można przyjąć, że konwersja osób pozbawionych wolności może mieć szczególne znaczenie dla tych wyznawców islamu, których aktywność jest ukierunkowana na pozyskiwanie aktywistów organizacji o charakterze terrorystycznym. Dla nich osadzeni mogą stanowić wartość, choćby za sprawą cech oczekiwanych u działaczy tychże grup⁴⁸. Funkcjonowanie wyznawców islamu w więzieniach Wielkiej Brytanii oraz Francji z pełną ostrością wskazuje, że więzienie jest miejscem, w którym można spodziewać się radykalizacji zachowań oraz postaw osadzonych. Jak pisze Jan Dezyderiusz Pol, zachodzi potrzeba profesjonalnego podejścia do religii, resocjalizacji oraz radykalizacji⁴⁹.

Jak podaje Angel Rabasa oraz Cheryl Benard: „koncentracja muzułmanów w więzieniach, którzy często przebywają razem w celi, ułatwia

⁴⁸ P. Jendroszczyk, *Niemcy, którzy wybrali islam*, „Rzeczpospolita” 2007, 7 września.

⁴⁹ Pol J. D., *3 X R /religia, radykalizacja, resocjalizacja/. Aktywność pastoralna jako wsparcie oddziaływania penitencjarnego*, [w:] K. Linowski, A. Gołębiowski (red.), *Wokół problemów resocjalizacji penitencjarnej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlowej w Radomiu, Radom 2019, s. 23–34.

radykalizację i rekrutację do grup terrorystycznych”⁵⁰. Natomiast Magdalena Adamczuk, wymieniając więzienia wśród miejsc sprzyjających islamskiej radykalizacji, dostrzega już potrzebę multidyscyplinarnego podejścia do problematyki przeciwdziałania radykalizacji osadzonych⁵¹. Powyższe stwierdzenia potwierdzają zasadność uwzględniania ustaleń badaczy wpływu społecznego w analizie radykalizacji zachowań i postaw osób pozbawionych wolności. Badania tegoż wpływu zdają się zaświadczać, że szczególne warunki izolacji więziennej mogą sprzyjać konwersji na islam oraz radykalizacji osób pozbawionych wolności.

Zgodnie z koncepcją Kurta Lewina, o zachowaniu człowieka decyduje „dynamika grupy”⁵², tj. osób z jego pierwszoplanowego otoczenia. Trudno nie zauważyć, że w wielu codziennych sytuacjach osoby pozbawione wolności funkcjonują w małych grupach.

Pozostaje jeszcze jeden ważny czynnik – osoba podawana wpływowi. Niejako naturalnie nasuwa się pytanie: co sprawia, że konkretny człowiek staje się obiektem zainteresowania osób pozyskujących nowych wyznawców? Jerzy Guź, wyróżniając tych ludzi, wskazuje między innymi na: „osoby postrzegające siebie jako wyrzucone poza nawias społeczny; osoby samotne; kryminalistów; osoby ulegające manipulacji; osoby nie widzące swojej przyszłości w dotychczasowym układzie społecznym (...)”⁵³. Wydaje się, że powyższa charakterystyka może ukazywać więzienie jako miejsce atrakcyjne dla islamistów promujących islam w wersji radykalnej. Potwierdza to obserwacja zachowania muzułmanów w więzieniach – utrata wolności nie ogranicza ich aktywności ukierunkowanej na pozyskiwanie nowych wyznawców islamu⁵⁴.

Analiza potencjalnych implikacji obecności muzułmanów w krajowych więzieniach może zyskać na wartości, jeśli uwzględni dane dotyczące funkcjonowania muzułmanów w więzieniach Europy Zachodniej. Wyniki badań wskazują, że europejskie więzienia od dawna stanowią obiekt zainteresowania muzułmanów oraz radykalnych duchownych muzułmańskich. Także i te o zastrzyżonym rygorze, jak w Whitemoor oraz

⁵⁰ A. Rabasa, Ch. Benard, *Eurojihad. Patterns of Islamist Radicalization and Terrorism in Europe*, Cambridge-New York 2015, s. 111–112.

⁵¹ M. Adamczuk, *Rodzimy terroryzm jako zjawisko zagrażające bezpieczeństwu w Europie*, *Bezpieczeństwo Narodowe* 2011, 1(17), s. 75.

⁵² https://mfiles.pl/pl/index.php/Dynamika_grupowa [dostęp: 18.06.2023 r.]; <https://dobrebadania.pl/dynamika-grupy-spoecznej-ang-social-group-dynamics/> [dostęp: 18.06.2023 r.].

⁵³ J. Guź, *Muzułmanie...*, s. 249.

⁵⁴ A. Rabasa, Ch. Benard, *Eurojihad ...*, s. 114–115.

Cambridgeshire. Zaobserwowano, że w więzieniach stale wzrasta liczba konwersji na islam. Przyczyny są wieloaspektowe. Część osadzonych ceni sobie przywileje związane wyznawaniem islamu – lepsze jedzenie, uwolnienie się wykonywania pracy w czasie modłów. Pojawiają się jednak i inne motywacje. Dla wielu więźniów przekonującym argumentem jest ochrona islamskich gangów. Ustalono również, że pewna część konwersji na islam jest rezultatem przymusu, a nie własnowolnej decyzji. Zdaniem pracowników więzień w Wielkiej Brytanii, niektórzy osadzeni przechodzą na islam ze strachu przed muzułmańskimi gangami. Niezwykle wymowne są także konkretne wypowiedzi i stwierdzenia funkcjonariuszy. Konflikt pomiędzy muzułmanami a pozostałymi więźniami jest faktem niezaprzeczalnym. Wyznawcy islamu stają się zaś coraz bardziej liczni i brutalni. Notorycznie podejmują próby narzucania współwięźniom islamu. Mocną wymowę mają słowa wypowiedziane przez jednego ze strażników więzienia Whitemoor: „my nie musimy ich nawet nadzorować. Oni się sami pilnują”⁵⁵. Powyższa relacja zdaje się wskazywać, iż „zadomowieni” w więzieniach Wielkiej Brytanii muzułmańscy więźniowie w dążeniu do pozyskiwania nowych wyznawców islamu nie poprzestają na perswazji, manipulacji oraz wpływie społecznym. Przeświadczeni o własnej „sile” oraz słuszności swojej religii narzucają innym swoją wizję świata. Słowa owego strażnika mogą również zaświadczać o przejęciu przez grupę więźniów nieformalnej kontroli nad pewnym obszarem społecznej przestrzeni więzienia. Zaistnienie nieformalnej kontroli w więzieniu zdecydowanie nie służy bezpieczeństwu osób przebywających na jego terenie. Tym bardziej, kiedy grupa kieruje się ideologią pozostającą w związku z wyznawaną religią.

Równie wymowne są dane dotyczące więzień we Francji. Większość więźniów w tym kraju to muzułmanie. W związku ze znaczną liczbą konwersji na islam, uznano za niezbędne kontrolowanie wybieranej przez więźniów wersji islamu. Dlatego też zatrudniono w więzieniach 117 imamów realizujących posługi religijne. Decyzja to m.in. przejaw przeciwdziałania procederowi werbowania przez muzułmanów więźniów do islamskich organizacji o charakterze terrorystycznym. Obawą uzasadnioną choćby aktywnością Safa Burada (nie jest to bynajmniej odosobniony przypadek), który po opuszczeniu więzienia zorganizował

⁵⁵ <https://www.piotrskarga.pl/strach-i-wygoda---glowne-przyczyny-konwersji-na-islam-w-brytyjskich-wiezniach-,5352,i.html> [dostęp: 18.06.2023 r.].

siatkę terrorystyczną, do której zwerbował liczną grupę byłych więźniów⁵⁶. To kolejne potwierdzenie, iż aktywność zradykalizowanych muzułmanów jest procesem, którego nie zakłóca nawet utrata wolności. Wydaje się, że izolacja więzienna w pewnym sensie otwiera nowe możliwości. Choćby w postaci dostępu do osób posiadających pożądane kwalifikacje i walory osobowościowe. Po opuszczeniu więzienia wielu wyznawców islamu radykalizuje swoje postawy. Jak wykazano, nawiązane w więzieniach kontakty niejednokrotnie służą ich destrukcyjnej działalności.

Trzeba też zwrócić uwagę na szczególny sposób konwersji na islam, który w zasadzie nie jest zbadany ani też nagłaśniany – „ukryte konwersje”. Wówczas przejście na islam jest faktem znanym nielicznemu gronu osób, a od konwertyty nie oczekuje się zmian w zachowaniu obserwowalnym przez otoczenie. Jest to nic innego, jak utajnione plasowanie muzułmanina w istotnym miejscu⁵⁷. Wydaje się, że istnieje znaczne prawdopodobieństwo zaistnienia tej formy konwersji w izolacji więziennej. Formy, która w sposób szczególny może utrudniać realizację czynności profilaktycznych w jednostkach penitencjarnych, tym samym pozostawać w związku z ich bezpieczeństwem. Ukrytej konwersji może sprzyjać zbieg wielu czynników, czyniąc ją trudną do wykrycia.

Unaocznienie znaczenia kontekstu sytuacyjnego owej konwersji kieruje uwagę na zagadnienie komunikacji, tu komunikacji werbalnej z osobami z muzułmańskiego kręgu kulturowego. Ograniczone kompetencje językowe osób potencjalnie mogących przebywać w jednostkach penitencjarnych mogą powodować pojawienie się barier komunikacyjnych trudnych do pokonania. Świat arabski jest mocno zróżnicowany, także pod względem językowym. A zatem potencjalny osadzony może znać tylko jeden z nw. języków: perski, azerski, arabski, dari, paszto, urdu. A jeśli nawet zna język angielski lub polski, niekoniecznie to ujawni, co zapewne nie ułatwi rozpoznania społeczności imigrantów. Niekwestionowanym źródłem informacji mogłaby być obserwacja zachowania osadzonych. Czy jednak zachowanie człowieka wywodzącego się z zupełnie innego kręgu kulturowego będzie „czytelne” dla funkcjonariusza Służby Więziennej? Teoretycznie tak, ale ze znaczącymi ograniczeniami. Za „teoretycznie tak” przemawia, w pewnym stopniu, uniwersalność ludzkich zachowań. Zakres „znaczących ograniczeń” zdają się zaś wyznaczać różnice

⁵⁶ فدرن ساس تحارب تچنیدی اسلامی یی فی السجون الأوروبية <http://www.elaph.com/Web/Politics/2008/9/370124.htm> [dostęp: 02.04.2014 r.], podaję za: J. Guź, *Muzułmanie...*, s. 257–258.

⁵⁷ J. Guź, *Muzułmanie...*, s. 258.

kulturowe oraz religijne. Różnice kulturowe mogą znacząco utrudniać zrozumienie zachowania człowieka. Z drugiej strony, mogą stanowić przyczynę nieporozumień oraz konfliktów. Dla osób z naszego kręgu kulturowego patrzenie w oczy rozmówcy nie stanowi problemu, dla muzułmanina to niegrzeczne zachowanie. Muzułmanie duże znaczenie przypisują społeczności oraz sieci społecznej. Europejczyka może podrażniać gestykulacja, głośne mówienie oraz egzaltacja muzułmanów. Zaznacza się istotna różnica pomiędzy postawami wobec prawa stanowionego – muzułmanie traktują je w sposób dość swobodny, co w Europie jest nie do przyjęcia.

Niemniej jednak jakiegokolwiek utrudnienia oraz odmienności kulturowe nie zwalniają funkcjonariuszy z realizacji czynności profilaktycznych. Rozwiązaniem może być obserwacja ukierunkowana na rozpoznanie ważnych aspektów zachowania człowieka, w tym jego nastroju. Obniżony nastrój może ujawniać problemy osadzonego, jego specjalne potrzeby oraz doświadczane emocje, ale także przemieszczenie w hierarchii społecznej (sic). Deficyt w zakresie informacji o osadzonym, a istotnych ze względu na miejsce pobytu, może mieć znaczenie dla zapewnienia mu bezpieczeństwa oraz wpływać na jego poczucie bezpieczeństwa. W konsekwencji obniżyć nastrój⁵⁸. Konrad Jankowski podkreśla jeszcze inny walor nastroju, nastrój trwa dłużej niż emocja i nie jest nakierowany na określony obiekt, lecz jego poziom jest warunkowany wewnątrznie⁵⁹. O wartości nastroju jako nośnika przesądza jego obserwowalność, zwłaszcza w sytuacji utrudnień komunikacji werbalnej. Ponadto, co wydaje się szczególnie ważne, źródłem niezależnym od postaw osadzonego wobec kraju aktualnego pobytu oraz personelu więzienia, ale także jego gotowości i woli współlistnienia w kraju, w którym przebywa. Obiektywność nastroju jako nośnika informacji o stanie psychicznym osoby pozbawionej wolności ujawnia jego poznawczą wartość oraz skłania do jego rozpoznawania⁶⁰.

⁵⁸ Zob. Z. Nowacki, *Nastrój osób pozbawionych wolności. Refleksja w kontekście oddziaływania wychowawczego*, [w:] S. Grzesiak (red.), *Psychopedagogiczne konteksty wykonywania kary pozbawienia wolności*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2020.

⁵⁹ K. Jankowski, *W rytmie nastroju* [w:] E. Goryńska, M. Ledzińska, M. Zajenkowski (red.), *Nastrój. Modele, geneza, funkcje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011, s. 59.

⁶⁰ Z. Nowacki, *Nastrój...*, s. 159–163; 166–171.

Zakończenie

Przeprowadzona analiza pokazuje, że w przyszłości należy przewidywać możliwość radykalizacji postaw osadzonych w polskich jednostkach penitencjarnych. Jednym z argumentów, które kształtują powyższe przypuszczenie jest zachowanie muzułmanów w więzieniach w krajach Europy Zachodniej, jak choćby we Francji oraz Wielkiej Brytanii⁶¹. Kolejnym argumentem jest znaczenie, jakie muzułmanie przypisują konwersjom „niewiernych” na islam. Jeszcze innym – funkcjonowanie (zachowanie) muzułmanów w społecznościach poszczególnych krajów Europy Zachodniej: Francji, Wielkiej Brytanii oraz Niemiec⁶².

Wydaje się, że można wyodrębnić pewne „obszary” zawierające czynniki, które sprzyjają radykalizacji. W opracowaniu wykazano, że izolacja więzienna (pierwszy obszar) jako taka, zdaje się sprzyjać radykalizacji postaw osób pozbawionych wolności. Czynnikiem sprzyjającym radykalizacji należy upatrywać także w samych osobach pozbawionych wolności (drugi obszar). Skazani na więzienny byt z czasem uświadamiają sobie, że społeczny układ, w jakim funkcjonują jako osoby pozostające w konflikcie z prawem, jest dla nich niesprzyjający. Zapewne zdają sobie też sprawę, że popełnione przestępstwo, mimo że jest faktem z przeszłości, będzie wpływać na ich przyszłość. Doświadczana samotność w tłumie więźniów, odrzucenie przez bliskich, przewidywanie stygmatyzacji po opuszczeniu więzienia oraz poczucie mniejszej wartości nie upoważniają do życiowego optymizmu. Ową sytuację życiową nieoczekiwanie zmienia człowiek, który umożliwia doświadczanie poczucia przynależności, nie rozlicza z błędów przeszłości, „buduje” poczucie wartości oraz zachęca do nowego życia we wspólnocie religijnej muzułmanów. „Tej lepszej wspólnocie”. Potencjalny konwertyta, a tym bardziej konwertyta, doświadcza pozytywnych emocji, w tym poczucia przynależności oraz bezpieczeństwa. Doznawanie takiego stanu może okazać się niezwykle silnym przeżyciem. Prawdopodobnie przeżyciem równie oczekiwanym, jak i skrywanym. Stanem, który przypuszczalnie zawiera znamiona nowości. W nowej muzułmańskiej rzeczywistości „przeszłość nie obciąża”, a w przypadku, kiedy osobą wpływającą (werbującą) jest radykalny duchowny, doświadczenia z przeszłości są cenioną wartością. Pojawia się szansa zaistnienia

⁶¹ A. Rabasa, Ch. Benard, *Eurojihad ...*, s. 111–112, 114–115.

⁶² F. Halliday, *Islam i mit konfrontacji. Religia i polityka na Bliskim Wschodzie*, Wydawnictwo DIALOG, Warszawa 2002, s. 112–113.

w odmiennym układzie społecznym. Szansa nowego życia. Silne pozytywne emocje, czyniąc człowieka uległym, szeroko otwierają możliwości wpływu wyspecjalizowanym islamistom.

Powyższa konkluzja kieruje uwagę na trzeci obszar, w którym można upatrywać czynników pozostających w związku z radykalizacją więźniów – aktywność fundamentalistów oraz radykalnych wyznawców islamu. Część imigrantów przybywających do Europy miała (i ma) problemy z adaptacją do warunków znacząco odbiegających od tych, które są charakterystyczne dla ich kręgu kulturowego. Przedstawiciele tej grupy po latach pobytu w Europie wykazują znaczną podatność na wpływy fundamentalistów islamskich o postawach antyeuropejskich. Natomiast ich dzieci wykazują już znaczną gotowość do agresji oraz stosowania przemocy. Okolicznością pozostającą w związku z zachowaniem tych ludzi jest odrodzenie się islamu. Religii, która na przestrzeni wieków kojarzy się z przemocą, podbojami oraz narzucaniem wizji świata innym narodom. Religii kojarzonej z muzułmańskimi fundamentalistami propagującymi antychrześcijańskie i antyeuropejskie idee⁶³. Propagowanie idei antychrześcijańskich odnalazło odzwierciedlenie w postawach pewnej grupy muzułmanów, która podjęła walkę ze światem niemuzułmańskim. Owa walka przejawia się m.in. w postaci zamachów terrorystycznych inspirowanych względami religijnymi⁶⁴. Wiele jednak wskazuje, że radykałowie i fundamentaliści muzułmańscy obrali jeszcze inną formę ekspansji islamu – przyrost demograficzny oraz przekonywanie ludności Europy Zachodniej do konwersji na islam⁶⁵. Dla wielu fundamentalistów muzułmańskich werbowanie nowych wyznawców islamu to życiowa misja⁶⁶. W proceder „pozyskiwania” nowych wyznawców islamu uwikłani są ludzie mający niejednokrotnie profesjonalne przygotowanie. W działalność angażują się studenci, pracownicy naukowcy, imamowie, konwertyci, a nawet kobiety. Na różnych etapach procesu „przekonywania” na islam zaangażowani są ludzie o stosownych kompetencjach. Każde miejsce może być wykorzystane: ulica, mieszkanie, meczet, sala modlitewna, spotkanie towarzyskie, Internet, a nawet więzienie. Zdaniem Angel Rabasa oraz Cheryl Benard, „to właśnie więzienia stały się wylęgarnią ekstremistów”⁶⁷.

⁶³ I. Warraq, *Dlaczego nie jestem muzułmaninem*, Europa Przyszłości, Warszawa 2013, s. 306.

⁶⁴ R. Gunaratna, *Inside al Qaeda. Global Network of Terror*, Berkley Books, New York 2003, s. 153.

⁶⁵ J. Guź, *Muzułmanie...*, s. 240.

⁶⁶ A. Rabasa, Ch. Benard, *Eurojihad ...*, s. 114–115.

⁶⁷ A. Rabasa, Ch. Benard, *Eurojihad ...*, s. 24.

Bibliografia

Publikacje:

- Adamczuk M., *Rodzimy terroryzm jako zjawisko zagrażające bezpieczeństwu w Europie*. Bezpieczeństwo Narodowe 2011, 1(17).
- Allport F. H., *Social Psychology*, Boston 1924, Houghton-Mifflin.
- Balicki J., *Obrona „Chrześcijańskiej Europy” przed „Inwazją Islamu”? Populistyczny dyskurs polityczno-religijny w Polsce w kontekście kryzysu migracyjnego w UE*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2021.
- Balicki J., *Radykalizacja muzułmanów w Europie – przypadek Wielkiej Brytanii*, [w:] J. Balicki W. Necel (red.), *Kryzys migracyjny w Europie. Wyzwania etyczne, społeczno-kulturowe i etniczne*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2017.
- Cialdini R.B., *Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2001.
- Czakon-Tralski D., Pliszka B., *Życie po konwersji. Przykład polskich muzułmanek*, [w:] I. Borowik, S. Grotowska, P. Stawiński (red.), *Religia wobec wyzwań współczesności z perspektywy nauk społecznych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2018.
- Danecki J., *Podstawowe wiadomości o islamie*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2002.
- Doliński D., *Psychologia wpływu społecznego*, Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum, Wrocław 2000.
- Grzelak J., Nowak A., *Wpływ społeczny*, [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki, tom 3*, J. Strelau (red.), Gdańsk 2002, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Gunaratna R., *Inside al Qaeda. Global Network of Terror*, Berkley Books, New York 2003.
- Guź J., *Muzułmanie i neofici muzułmańscy-zagrozenie dla Europy Zachodniej czy szansa na pokojowe współzycie? Wprowadzenie do zagadnienia*, [w:] M. Sadowski, A. Spychalska, K. Sadowa (red.), *Acta Erasmiiana VI. Ze studiów nad prawem, administracją i ekonomią*, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014.
- Halliday F., *Islam i mit konfrontacji. Religia i polityka na Bliskim Wschodzie*, Wydawnictwo DIALOG, Warszawa 2002.
- Hałas E., *Konwersja, perspektywa socjologiczna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007.
- Jankowski K.S., *W rytmie nastroju*, [w:] E. Goryńska, M. Ledzińska, M. Zajenkowski (red.), *Nastrój. Modele, geneza, funkcje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011.
- Jendroszczyk P., *Niemcy, którzy wybrali islam*, „Rzeczpospolita” 2007, 7 września.

- Kamińska-Feldman M., *Indoktryncja jako technika zmiany osobowości*, „Problemy” 1980, 420.
- Laquer L., *Ku-Klux-Klan islamu*, „Forum” 2005, nr 1.
- Milgram S., *Behavioural study of obedience*, Journal of Abnormal and Social Psychology, 67, (1963).
- Nowacki Z., *Wywieranie wpływu społecznego w warunkach izolacji więziennej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.
- Nowacki Z., *Czas izolacji więziennej a podatność skazanych na manipulacje skoncentrowane na deprecjacji innych oraz odwołujące się do konformizmu*, Resocjalizacja Polska 2014, nr 8.
- Nowacki Z., *Nastrój osób pozbawionych wolności. Refleksja w kontekście oddziaływania wychowawczego*, [w:] S. Grzesiak (red.), *Psychopedagogiczne konteksty wykonywania kary pozbawienia wolności*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2020.
- Nowacki Z., *A sense of safety prisoners detained in holding cells of penitentiaries and remand centers*, Journal of Security and Sustainability Issues 2021, volume 11, 411–421.
- Nowacki Z., *Sense of security among inmates in polish prisoners and detention facilities*, Journal of Security and Sustainability Issues 2021, volume 11, 235–243.
- Pol J. D., *3 X R /religia, radykalizacja, resocjalizacja/. Aktywność pastoralna jako wsparcie oddziaływania penitencjarnego*, [w:] K. Linowski, A. Gołębiowski (red.), *Wokół problemów resocjalizacji penitencjarnej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlowej w Radomiu, Radom 2019.
- Rabasa A, Benard Ch., *Eurojihad. Patterns of Islamist Radikalization and Terrorism in Europe*, Cambridge-New York 2015.
- Szaszkiewicz M., *Tajemnice grypsarki*, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 1997.
- Szulczewski M., *Informacja i współdziałanie*, Książka i Wiedza, Warszawa 1982.
- Warraq I., *Dlaczego nie jestem muzułmaninem*, Europa Przyszłości, Warszawa 2013.
- Zimbardo P.G., *On the ethics of intervention in human psychological research: with special reference to the Stanford prison experiment*, 1973, Cognition, 2.
- Zwoliński A., *Anatomia sekty*, POLWEN Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne 2004.

Akty prawne:

- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 lutego 2016 r. w sprawie wyżywienia osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. 2016, poz. 302).
- Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 r., Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. 2023, poz. 127 z późn zm.).

Źródła internetowe:

<http://www.idziemy.pl/spoleczenstwo/radykalizacja-islam-w-europie> [dostęp: 18.06.2023].

[https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Psychologica/Studia_Psychologica-r-2012-t-n12_\(2\)/Studia_Psychologica-r2012-t-n12_\(2\)-s55-94/Studia_Psychologica-r2012-t-n12_\(2\)-s55-94.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Psychologica/Studia_Psychologica-r-2012-t-n12_(2)/Studia_Psychologica-r2012-t-n12_(2)-s55-94/Studia_Psychologica-r2012-t-n12_(2)-s55-94.pdf) [dostęp: 07.12.2021].

<https://dobrebadania.pl/dynamika-grupy-spoecznej-ang-social-group-dynamics/> [dostęp: 18.06.2023].

https://mfiles.pl/pl/index.php/Dynamika_grupowa [dostęp: 18.06.2023].

<https://polskatimes.pl/muzulmanin-w-warszawie/ar/242373> [dostęp: 19.11.2021].

<https://religie.wiara.pl/doc/496521.Apostazja-w-islamie> [dostęp: 17.12.2021].

<https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/orzeczenia-sadow/i-aca-86-09-wyrok-sadu-apelacyjnego-w-gdansk-521408383> [dostęp: 19.12.2021].

<https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5500/8/1/1/zycie-religijne-w-polsce-wyniki-badania-spojnosci-spoecznej-2018.pdf> [dostęp: 18.06.2023].

<https://tpcoe.gov.pl/cpt/materialy/1799,Informacje-dot-procesu-radykalizacji.htmlabw> [data dostęp: 12.12.2021].

<https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/11/29/5-facts-about-the-muslim-population-in-europe/> [dostęp: 18.06.2023].

<https://www.piotrskarga.pl/strach-i-wygoda---glowne-przyczyny-konwersji-na-islam-w-brytyjskich-wiezieniach-,5352,i.html> [dostęp: 18.06.2023].

<https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1716430,1,polskie-wiezienia-beda-zapewniac-weganske-posilki-zaskakujacy-wyrok-sadu.read> [dostęp: 18.06.2023].

<https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1717522,1,w-polskich-wiezieniach-nie-oplaca-sie-byc-chrzescijaninem.read> [dostęp: 18.06.2023].

<https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> [dostęp: 21.10.2021].

<https://www.tvp.info/57118845/agresywni-migranci-w-wedrzynie-w-woj-lubuskim-migranci-niszczą-ogrodzenie-chcą-uciec> [dostęp: 18.06.2023]

<https://www.youtube.com/watch?v=2tbUM5N6KiM> [dostęp: 01.07.2018].

www.sw.gov.pl/strona/statystykaroczna [dostęp: 3 kwietnia 2020].

فرنسا تحارب تجنيد إسلاميين في أوروبا، <http://www.elaph.com/Web/Politics/2008/9/370124.htm> [dostęp: 02.04.2014].

